

Лекція № 17

Система вивчення частин мови

Мовна ситуація в Україні значною мірою залежить від вивчення української мови як базової дисципліни в загальноосвітній школі. Нові мотиви опанування державної мови (вихід на рівень міжнародного спілкування, дипломатичних відносин та ін.) вимагають оновлення методики викладання української мови, диференційованого підходу до визначення мінімальних, достатніх і спеціальних ґрунтовних знань та умінь з української мови.

Неперервна мовна освіта, починаючи з материнської (родини) школи і закінчуючи професійною, спеціальною освітою, має бути орієнтована на виховання мовної особистості, на природне бажання повернутися в щоденному побутовому спілкуванні до призабутих родинних традицій, на створення українського середовища в усіх сферах суспільного життя, на прагнення удосконалити високо культурне інтелігентне спілкування літературною мовою. Щоб знати, що оновлювати, що знати, чим замінити і що додати, необхідно глибоко ввійти в реальний стан сучасного мовлення у кількох основних сферах: державній, суспільній, культурно-освітній і власне мовній.

Наївно сподіватися, що можна побудувати українську державу без державності української мови.

Кого і що повинна дати мовна освіта Українській державі і суспільству?

Найперше – громадян, які (незалежно від етнічного походження) вільно володіють державною мовою, тобто сучасною українською літературною мовою, її стилями жанрами.

Мовна освіта повинна забезпечувати інтелект держави. Мова як матеріалізована думка і процес її народження, як засіб від конкретно – чуттєвого до постійно – абстрактного пізнання світу, як “канал зв’язку” для одержання інформації з інших, немовних сфер людського й природного буття – є основним чинником формування інтелекту. Тому в школі викладання українською мови не може зводитися до етнографічного рівня, хоча включати його в навчальний процес треба. Мова має виховувати духовно – емоційну сферу україномовних громадян через організаційний зв’язок з національними традиціями. Адже наша мова є скарбницею не тільки української ментальності, а й загальнолюдських морально – естетичних цінностей і це благородний матеріал для виховання молодого людини.

Що дає громадянам України вивчення державної мови – сучасної літературної української мови?

Найперше – гарантію реалізувати всі права і свободи в межах Української держави на всіх виробничих, державних посадах. Можливість реалізувати творчі здібності в усіх сферах культурно – освітнього життя. Мати доступ до джерел українського державності – культури, науки, літератури, мистецтва, традицій і можливість для постійного зростання відповідно до соціальної ролі.

І головне – відчуття єдності зі своєю державою, з землею, на якій живемо, з народом – творцем і повівши мови; почуття комфортності від носій історичної пам'яті однієї з найдавніших мов і культур.

Вивчення української мови молодшими школярами є початковий стану виховання мовної особистості.

Важливу роль в цьому процесі відіграє знайомство з частинами мови.

Вивчення частин мови в початкових класах має на меті ознайомлення учнів з такими самостійними частинами мови, як іменник, прикметник, дієслово, особові займенники, числівники, прислівники і з службовою частиною мови прийменником (без уживання термінів “самостійні” і “службові” частини мови), усвідомлення того, що кожне слово є назвою предметів того, що кожне слово є назвою предмета, ознаки чи дій і відповідає на питання хто? Що? Яка? Який? Яке? Що робить? І под., застосування форми словозміни передбачених правилом, таких як правопис відмінкових закінчень іменників і прикметників, особових закінчень дієслів тощо, розвиток усного і письмового мовлення учнів шляхом збагачення їх словника новими іменниками, прикметниками чи дієсловами, уточнення змісту окремих слів, розвиток уміння добирати слова для передачі своїх думок, з'ясування синтаксичної функції того чи іншого слова (частини мови).

Система вивчення іменників

Знайомство з частинами мови починається з вивчення іменника як найбільш уживаного учнями лексико-граматичного класу слів. *Вивчення іменників в початкових класах передбачає*, по-перше, формування граматичного поняття іменник, по-друге, формування навичок правопису відмінкових закінчень іменників, по-третє, збагачення словника учнів по вищих іменниками і розвиток навичок точного використання їх у мові. Ці завдання розв'язуються не ізольовано, а у взаємозв'язку. Лексичні і граматичні ознаки іменника досить складні, а тому вивчення цієї частини мови вимагає поступового накопичення конкретного матеріалу для узагальнення знань про іменник як частину мови.

Система роботи над вивченням теми “Іменник”, має бути цілеспрямованим процесом, який передбачає певну послідовність ознайомлення учнів із смисловим значенням і граматичними ознаками цієї частини мови; а також поступове ускладнення вправ, спрямоване на формування навичок точного виживання іменників у мовленні і правильне їх написання.

Формування у молодших школярів *граматичного поняття “іменник”* складається з кількох станів. Перший – *підготовчий*, який збігається з періодом навчання грамоти.

Підготовка учнів до *усвідомлення поняття “іменник”* передбачає навчання розрізнити предмет і його назву, розвиток умінь класифікувати слова за певною смисловою ознакою (назви овочів, фруктів, транспорту тощо)”.

Другий стан формування поняття “іменник” передбачає знайомлення учнів із граматичним ознаками слів у єдності з їх смисловими значеннями (відповідають на питання хто? Що?., називають предмети) й закріплення їх у терміні “іменник”. Ця робота потребує від учня більше високого ступеня узагальнення, ніж це було на підготовчому стані.

Третій стан полягає у поглибленні знань про смислове значення іменників, засвоєння форми роду, числа, підготовці до усвідомлення відмінків, розширене знання про власні і загальні назви.

Четвертий стан передбачає формування уміння відмінювати іменники, свідомо вживати відмінкові форми для висвітлення своїх думок і правильно писати відмінкові закінчення.

Діти вивчають іменник *протягом 4 років навчання*. У *1 класі* школярі вчать відповідати на питання хто? що ?, знайомляться із словами, що є назвами предметів, виконують логічні вправи на розрізнення назв істот і неістот. У *2 класі* вводиться термін “іменник”, розкриває поняття “слова, які означають назви предметів”, проводиться робота над диференціацією назв істот і неістот, без уживання термінів “однина - множина” формуються практичні навички розрізнення числа іменників. У *3 класі* поглиблюються уявлення учнів про такі лексико-граматичні категорії іменника, як назви істот і неістот, власні й загальні назви; вводиться терміни для позначення тих понять, які раніше розглядається практично.

Якщо в *2 класі для розрізнення числа* діти користувалися прийомом “*один - багато*”, то в *3 класі формується граматичне поняття один (множини)*. Учні вперше знайомляться з такою граматичною категорією, як *рід іменника*, навчаються розрізнити іменники за родами з допомогою підстановки слів він, вона, воно, чи мій, моє. Третьокласники ще *не знають відмінків іменників, однак практично вчать ставити питання до слів* назв предметів кого? Чого? Кому? Чому? І над., будувати речення і словосполучення з іменниками в перших відмінках і тим самим готуються до усвідомлення *поняття відмінюваних іменників, що є основним у програмі 4 класу*.

Формування загального поняття про іменники

Загальне поняття про іменник полягає формуватися у дитині ще у до *букварний період*. Саме тут учитель навчає дітей розрізняти предмет і слово, що його називає. Подальше формування поняття “іменник” передбачає роботу над лексичними значеннями іменника і його граматичною ознакою – відповідає на питання хто? що? Уміння ставити до слів – назви предметів запитання хто? чи? Що? Прищеплюється дітям ще з першого класу.

У 2 класі діти дізнаються про те, що слова, які означають назви людей і тварин, відповідають на питання хто?, а слова, які означають назви інших предметів, на питання що? З цією метою учитель здійснює систематизацію слів предметів, тобто виділяє, групи слів на позначення людей, тварин, рослин, предметів побуту. Внаслідок такої роботи у дітей формується уявлення про іменники – назви істот і неістот.

Вправи на формування загального поняття про іменник

1. Гра “Хто? Що?”

Учитель показує предметні малюнки із зображенням людей, тварин, речей, рослин і т.ін. У відповідь учні, сигналізують картками “Хто?” “Що?”

2. Гра “Хто більше?”

Клас поділяється на дві команди. Перша команда придумує іменники, які містять один склад із трьох звуків, один з них – м’який приголосний, відповідають на питання що? Друга команда добирає такі ж за звуко-складною будовою іменники, але відповідати вони мають на питання хто? (Що ? – ліс, йод, лід, ніс, рік, дім. Хто? – дід, віл кіт, рись).

3. Гра “Істота чи неістота”.

На магнітофонній стрічці записані іменник. (Україна, кобра, українка, хліб, базика, кобзар, байкар, спів, хлібороб, будівельник, співачка, будова, аптека, шахта, аптекар).

Учні слухають запис, на кожний іменник сигналізують картками “Хто?” “Що?” або “Істота” “Неістота”.

4. Гра “Хто швидше?”.

Учні одночасно починають і пишуть протягом умовного часу (5 – 10хв) слова, що відповідають на питання що? (назви предметів у класній кімнаті або назви меблів чи одягу, на слова, що відповідають на питання хто?). Скільки слів запише учень - стільки дістає очок. Залишається по два очка за допущені помилки.

5.Гра “Іменники на одну букву”.Учитель пропонує на певну букву зібрати і записати іменники, що відповідають на питання що? (або на питання хто?). наприклад, на букву р. (рука, редиска, річка, реп’ях, рівень, рослина).

Переможець вважається той, хто протягом визначеного часу (3-5хв.) правильно запише найбільшу кількість таких слів.

5. Гра “Хто це? Що це?”.

На дошці записані слова: вовк, лисиця, ясень, лев, горобина, дуб.

Назвати хто це? Що це?

Які з цих слів є назвами рослин, а які – назвами тварин?

Як називаються слова, що означають назви предметів і відповідають на питання хто? що?

Записати подані іменники у дві колонки: у першу – назви рослин, у другу – тварин.

Назвіть приклад іменників, що означають назви квітів.

Складіть і запишіть два розповідні речення з однорідними членами речення.

Птахи – це (хто?) {о,о,о}.

Меблі – це (що?) {о,о,о}.

Напишіть ряд – переможець.

6. Гра “Лото назв”.

На картках написано по декілька слів, що означають назви предметів. Учитель розкриває зміст певного слова, а учні повинні знайти його на картках і закрити.

Для гри можна використовувати такі слова (іменник): акваріум, метро, верблюд, гербарій, театр, вогнище, компас, ліщина.

Для вчителя: 1. Скляний ящик з водою для риб. (Акваріум). Два. Жуйна тварина з одним чи двома горбами. (Верблюд). 3. Колекція засушених рослин. (Гербарій). 4. Приміщення, де відбуваються вистави. (Театр). 5. Купа дров або хмизу, які горять. (Вогнище). 6. Прилад для визначання сторін світу. (Компас). 7. Лісовий чагарник на кущах якого ростуть горішки. (Ліщина). 8. Підземна міська залізниця. (Метро).

Виграє той, хто першим закриє усі назви на своїй картці.

Змінювання іменників за числами (однина, множина)

Поняття “число” засвоюються дітьми на реальній, предметній основі: у житті вони зустрічають один або декілька предметів. У зв’язку з цим уявленням про число сформоване ще в дошкільному віці, адже практично діти вміють користуватися формами однини і множини іменників (лялька - ляльки). Усвідомлення числа іменників як граматичної категорії починається в школі.

Поняття про однину і множину іменників формується послідовно. У 1 –2 класах діти дістають уявлення про один і багато предметів, вчать добирати слова за зразком (герой – герої, мишенята - мишеня) або змінювати форму слова, керуючись настановою один – багато.

Терміни однина-множина вводяться в 3 класі. Якщо в 1-2 класі учні лише практично користуються числовими формами, то у третьому класі продовжується формування поняття “число іменників” на більш високому рівні.

Під час вивчення числа іменників діти повинні зрозуміти:

- Якщо іменник означає назву одного предмета, він вживається в однині (стіл),
- Якщо іменник означає назву двох або більшої кількості предметів, він вживається в множині (столи);

☑ Не всякий іменник, що має форму множини, називає кілька предметів – двері, не всякий іменник що має форму однини становить собою назву одного предмета коріння.

У процесі роботи над числом іменників учитель має сформулювати уміння

☑ розрізняти іменники в однині і множині за значенням і закінченням;

☑ утворювати форму множини від найбільше уживаних форм однини і навпаки,

☑ правильно вживати числові форми іменників у мовленні

Робота над вивченням числа іменників проходить у такій послідовності :

Спочатку вчитель організовує спостереження за словами, які називають один і кілька предметів, і порівняння цих слів. Внаслідок узагальнення діти неодмінно зроблять висновок про те, що, коли іменник називає один предмет, він вживається в однині, а коли більше предметів – у множині.

Оскільки учні при визначенні числа звертають увагу лише на смисловий бік поняття (один - багато), слід зорієнтувати їх на врахування формального показника однини і множини – закінчення (книга - книги).

Визначаючи число іменників, учні повинні дотримуватись певної послідовності дій:

☑ Встановити, один чи більше предметів називає слово;

☑ Визначити закінчення іменників у множині.

Це полегшує роботу вчителя над розширеним уявленням про число, зокрема, у іменників, які мають форму множини, але називають один предмет (окуляри), або, маючи форму однини, називають сукупність предметів (каміння).

Вправи на визначення числа іменників

1. Гра “Множина чи однина?”.

Учитель називає іменники в однині та множині. Учні картками, на яких написано “Множина”, “Однина”, показують число іменників.

Виграє той, хто найменше помилиться. Для гри можна використовувати такі іменники: учитель, учні, фабрика, завод, пшениця, медаль, черешні, неділя, вишенька, герої, олівець, море, книга, яблуко, сонце, вікна.

2. Гра “Один - багато”.

На дошці запис.

Зимі кінець якщо заспівав жайворонок, зацвірінькали горобці, прилетіли дикі голуби, відлетіли в лиси поля ворони, з’явилися шпаки.

Вийшов з барлоги ведмідь, застрибав на лісовій галявині заєць.

Які прикметники того, що зима кінчається?

На які питання відповідають виділені слова?

Що вони означають?

Як називається слова, що відповідають на питання хто? і означають назви предметів?

Наведіть приклади іменників, що означають назви домашніх птахів.

Запишіть у дві колонки іменники, що є назвами птахів і звірів, за зразком:

Один Багато

Горобець Горобці.

Найактивніший ряд – переможець.

3. Вправа на спостереження за іменниками, які вживаються тільки в однині або в множині.

Відгадайте загадки.

1. Рідке, а не вода, біле, а не сніг. (Молоко).
2. У зимову веселу пору ми кращі друзі дівчорі. Вивозять діти нас нагору, а ми веземо їх з гори. (Сани).
3. Хто входить і виходить, той перший нам руки подає, а ми стоїмо завжди при вході, нас в хаті кілька є. (Двері).
4. Хто голівку свою влітку накриває і по двадцять хусток має. (Капуста)

Учні запитують слова – відгадки, визначають число іменників і роблять висновок, що в українській мові є іменники, які вживаються тільки в однині або тільки у множині.

4. Гра “Хто більше”.

Учні поділяються на дві команди.

Перша команда добирає і записує іменників, які вживаються тільки в однині, друга – тільки в множині (В однині – молодь, лічба, читання, ходьба, доброта, сміливість, хоробрість, радість, любов; в множині – ножиці, граблі, ворота, дрова, макарони, гроші, канікули, іменники, жнива, харчі).

Перемагає команда, яка дібрала більше відповідних іменників

Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній

Граматичне поняття роду іменників формується в 3 класі переважно на основі використання пояснювально - ілюстративного методу. Опрацювати тему “Рід іменників” учитель має показати дітям, що:

- Іменники бувають трьох родів: чоловічого, жіночого і середнього;
- Для того, щоб визначити рід іменників, слід поставити їх у формі однини;
- Рід деяких іменників слід замінити (собака – ч.р.).

У шкільній практиці традиційно розпізнавання роду іменників здійснюється підстановкою особових займенників – він, вона, воно чи присвійних – мій, моя, моє. Це має повідомити учитель дітям перед виконанням вправ на розрізнення роду.

Важливо під час формування поняття роду показати учням, що визначити рід іменників можна тільки тоді, коли вони вжиті в однині. Вправи на визначення роду іменників.

1. Відгадати загадки

- ⇒ Дуже повні ноги має,
Ледве їх переставляє,
Сам високий я на зріст,
Замість рота в мене хвіст. (слон)
- ⇒ Прийшла вона із довгим вінком
На бесіду із нашим півником.
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід. (лисиця)
- ⇒ Високо стоїть, одне око має,
Всюди заглядає. (сонце)

Записати слова відгадки, визначити рід іменників.

1. Гра “Визнач рід іменника”.

Вчитель демонструє малюнки із зображенням тварин, рослин, людей. У відповідь учні сигналізують картками “чол. р.”, “жін. р.”, “сер. р.”.

3. Гра “Якого роду?”

На магнітофонну плівку записані іменники різних родів. Включати запис. Учні у відповідь сигналізують картками “чол. р.”, “жін. р.”, “сер. р.”.

2. Гра “Наш рід”.

Учні поділяються на три групи: чоловічий, жіночий та середній. Учитель проказує іменники. Кожна група, плескає у долоні, якщо названий іменник відповідає її роду.

За помилку одного з учнів група дістає зауваження. Виграє та група, яка матиме найменше зауважень.

Відмінювання іменників

Вивчаючи відмінювання іменників, слід розкрити учням суть категорії відмінка – здатність виражати за допомогою закінчень та в окремих випадках прийменників синтаксичні зв'язки між словами.

Внаслідок вивчення відмінювання іменників учні повинні усвідомити:

- ⇒ Зміна іменників за відмінками служать для зв'язку їх з іншими словами;
- ⇒ Крім відмінкових закінчень для зв'язку слів використовуються прийменники;
- ⇒ Називний і давальний відмінки ніколи не вживаються з прийменниками, а місцевий, ніколи не вживається без прийменників;
- ⇒ Решта відмінків можуть уживатися як з прийменниками, так і без них;

⇒ У залежності від системи відмінкових закінчень іменники поділяються на певні групи - _____ ;

Вивчення відмінків і типів відмінювання іменників за програмою передбачається в четвертому класі. Однак ґрунт для формування цього поняття готується поступово ще з першого класу. Практично з відмінковими формами іменників діти мають справу і при складанні словосполучень, і при відновленні деформованих текстів, і при змінюванні іменників за питаннями.

Особливістю засвоєння відмінків є те, що воно базується на вмінні учнів бачити зв'язки слів у реченні.

Ось чому роботу над вивченням відмінків можна починати лише після того, як діти навчаться визначати в реченні слова, пов'язані між собою граматично і за змістом, тобто словосполучення. Уже на початковому стані вивчення відмінювання іменників діти, ще не знаючи відмінків, знайомляться з різними формами слова. Спостереження за зміною закінчень у словах у залежності від інших слів дає змогу учням усвідомити роль закінчень в мовленні.

Зміна запитання, як правило, приводить до зміни закінчень у словах. Подальше усвідомлення цієї закономірності відбувається при роботі над деформованими текстами. Побудова речень із безсистемно поданих слів неодмінно змусить дітей поставити логічні запитання, а мовленнєвий досвід підкаже вибір правильної форми. Отже, ще до вивчення теми "Відмінки іменників" учні мають змогу зрозуміти взаємозв'язок питання і форми, слова, відповіді.

На наступному етапі вивчення відмінювання іменників (4 клас), актуалізуючи знання дітей про зміну слів за питаннями, вчитель знайомить школярів із назвами відмінків. Вивчення відмінювання іменників слід пов'язати виробленням уміння розрізнити відмінки. При визначенні відмінків треба привчити учнів дотримуватися потрібної послідовності дії:

- ⇒ Знайти слово, з яким пов'язаний іменник;
- ⇒ Від цього слова поставити запитання до іменника, відмінок якого визначається;
- ⇒ За питанням визначити відмінок;

Так учні свідомо оволодівають умінням визначати відмінки.

Подання вивчення системи відмінювання іменників полягає у виконанні ряду тренувальних вправ, які передбачають визначення відмінків іменників у поданому тексті, постановку іменників у відповідній відмінковій формі, змінювання іменників за відмінками.

Вправи на змінювання іменників за відмінками

1. Гра “Наш відмінок”.

Учні поділяються на три групи: родовий, знахідний, місцевий або називний, давальний, орудний відмінки. Вчитель визначає іменники і проказує їх у реченнях відмінках. Кожна група плескає у долоні, якщо названий іменник відповідає їй відмінку.

За помилку одного з гравців групи дістає зауваження. Витрачає та група, яка має найменше зауважень. Можна поділити дітей і на місць груп відмінків.

2. Гра “Якого відмінка”.

В учнів є картки з першими буквами назви відмінків. Добре, якщо ці картки різнокольорові. Вчитель називає різні відмінки закінчення іменників. Учні картками показують відмінок і називають відповідний іменник.

Якщо закінчення однакові у двох або трьох відмінків, учасник показують картки з усіма відмінками.

3. Гра “Постав у потрібному відмінку”.

Окремі іменники в тексті учитель дискутує у початковій формі, а учні пишуть їх залежно від зв'язку з іменними словами в реченні.

Наприклад: 1. Пішла луна (гай).

1. Червоніє за (гора) калина.

Учні пишуть слова гай і гора в орудному відмінку.

2. Гра “Відмінковий сполучник”.

Учитель називає іменник у називному відмінку і викликає учня, який повинен сказати іменник у родовому відмінку тієї ж відміни. Другий викликаний учень називає іменник цієї ж відміни у давальному відмінку і т.д. Виграє той, хто матиме найменше помилок.

Отже, вивчений іменник в початковий класах сприяє розвитку логічного мислення дітей, мови, усвідомлення роду граматичних категорій (роду, числа, відмінка), свідоме вживання різних граматичних форм в усному і пасивному мовленні школярів.

Система вивчення прикметника

Завдання вивчення прикметника в 1-4 класах полягають у формуванні граматичного поняття “прикметник” як частини мови, що пов'язана з іменником, у виробленні навичок правопису родових і відмінкових закінчень прикметників, у розвитку вміння вживати прикметники в усному і пасивному мовленні.

Учні повинні засвоїти, що прикметник:

- називає ознаку предмета,
- залежить від іменника,

- відповідає на запитання який? Яка? Яке?
- робить мовлення більш точним, емоційним і багатим.

Вивчення прикметника здійснюється поступово.

Система родить лад вивченим темам “Прикметники” – це цілеспрямований процес, який передбачає певну послідовність в ознайомленні з граматичними ознаками цієї частини мови, а також поступове ускладнення завдань, спрямоване на формування навичок уживання прикметників у мовленні.

Прикметник вивчається протягом усіх чотирьох років навчання. **У 1 класі** в період навчання грамоти діти практично займаються зі словами, що є ознаками предметів (без уживання терміна “прикметник”). **У 2 класі** водиться термін і додається визначення прикметника. Діти вчать називати ознаки предметів за кольором, змінювати прикметники разом з іменниками за зразками “один, багато”, (без уживання термінів “однина – множина”).

У 3 класі розглядається зв’язок іменників з прикметниками, вводиться терміни “однина - множина”, формується поняття змінювання прикметників.

За родами в однині, усвідомлюється неможливість такого змінювання у множині. Нарешті, **в 4 класі** діти вчать змінювати прикметники за відмінками, практично (без уживання термінів) знайомляться з прикметниками твердої і м’якої групи.

Формування загального поняття про прикметники

Підготовка до усвідомлення поняття “прикметник” починається ще в період навчання грамоти. Тут відбувається спостереження за лексичним значенням прикметника і знайомство з питаннями, на які він відповідає. Учням слід показати, що ознаки предметів існують у житті, а слова лише називають їх, що один і той же предмет може мати кілька ознак кольору, смаку, розміру, призначення.

Одночасно з вирішенням цього завдання учитель знайомить дітей із постановою відповідних питань: олівець (який?) червоний, чашка (яка?) зелена, плаття (яке?) нове.

Другокласники і третьокласники повинні усвідомити роль прикметника у реченні. З цією метою учитель організовує спостереження за двома реченнями чи невеликим текстом, які відрізняються наявністю або відсутністю в них прикметників (описи предметів чи природи). Внаслідок спостереження учні роблять висновок: точність, яскравість опису забезпечення вживання прикметників.

Важливо показати дітям залежність прикметника від іменника.

Подальша робота над застосуванням загального значення прикметника здійснюється шляхом збагачення словника учнів якісними відносними і присвійними прикметниками (без уживання термінів), спостереження за прямим і переносним значенням прикметників, добору потрібних способів і вибору з ряду синтаксисів точного слова.

Вправи на формування загального поняття про прикметники

Відгадувати загадки.

На дошці запис:

Маю плаття,, віти, кору, стан Як я звуся, діти?

Учитель читає запис, значення слова стан і пропонує відгадки, що це. Потім на місці крапок вписує слова зелененьке, гнучкі, ніжні вітри, тоненький. Учні читають загадку і відгадують її. (Маю плаття зелененьке, гнучкі, ніжні віти, білу кору, стан тоненький. Як я звуся, діти? (Береза)).

- Які слова допомагають вам згадатись, що це берізка? До якої частини мови належить ці слова.

1. Гра “Який? Яка? Яке?”.

Вчитель називає слово, яке відповідає на питання хто? або що? Гравці записують і добирають до нього та записують слова, які є назвами ознак, відповідають на питання який? Яка? Яке?

Наприклад: дуб старий, високий, гіллястий, товстий, зелений... скільки слів запише гравець – стільки дістає очок.

Знімається по два очка за не правильну відповідь.

2. Гра “Хто більше?”.

Дається завдання дібрати якнайбільше прикметників, які відповідають на питання який? І в корені слова мають ненаголошений голосний (е) чи (и), який перевіряється наголосом. Перший варіант добирається слова з ненаголошеними (е), а другий з ненаголошеними (и). (Медовий, веселий, весняний, зелений, високий, широкий, глибокий).

3. На дошці запис.

Вовк сірий. Лис рудий. Зебра смугаста.

Запиши за моделями:

Який? Хто? яка? Хто?.

Назвіть прикметники. На які питання вони відповідають? Що означає? З якими словами зв'язані прикметники?

Назвіть іменники. На які питання вони відповідають?

4. На дошці запис.

(Що?) порічки (які?) білі, червоні.

(Що?) смородина (яка?) чорна.

Якого кольору бувають порічки? А смородина?

Назвіть прикметник. На які питання вони відповідають? Що означають? З якими словами зв'язані прикметники?

Побудуйте і запишіть розповідне речення з однорідними частинами речення за моделлю.

5. Гра “Заборонені прикметники”.

Учитель диктує речення. Речення, в яких є прикметники на означення кольору писати неможна.

Виграє той, хто правильно виконає завдання. Для цієї вправи можна використовувати такі речення.

1. Ви знаєте, як можна пестить у місячні веселі ночі? 2. Ви знаєте, як сплять старі гай? 3. Як упав же він з коня та й як білий сніг. 4. На призьбі дід старий - як сон. 5. Мій травень золотий, зелений травню! Мій травню голосний – на всі дороги!

Рід прикметника: чоловічий, жіночий, середній.

Вивчати рід прикметників, учні мають застосувати, що:

- прикметники в однині змінюються за родами;
- рід прикметника залежить від іменника, з яким прикметник пов’язаний;
- прикметники чоловічого роду відповідають на питання який? І мають закінчення – ий (ій);
- прикметники жіночого роду відповідають на питання яка? І мають закінчення – а (я);
- прикметники середнього роду відповідають на питання яке? І мають закінчення – е (є).
- у множині прикметники за родами не змінюються.

Під час вивчення прикметника слід показати учням, що на відміну від іменників прикметники змінюються за родами і що рід прикметника зумовлюється родом іменника, разом з яким прикметником утворює словосполучення.

Отже, при визначені роду прикметників учні застосовують такий порядок дій:

- 1). Знаходжу іменник, з яким зв’язані прикметники;
- 2). Визначаю рід цього іменника;
- 3). За родом іменника встановлено рід прикметника.

Для того щоб показати, що у множині прикметники за родами не замінюються, можна запропонувати діяти дописати закінчення прикметників у таких словосполученнях: червон... олівець, червон... стрічка, червон... яблука. Учням неважко помітити, що у множині прикметник має одну й ту ж форму, а отже, за родами не змінюється.

Вправи на визначення роду прикметників

1. Спостереження над мовними матеріалами.

Запис на дошці:

Папір (який?) біл... .

Хустка (яка?) біл... .

Молоко (яке?) біл... .

Костюм (який?) син... .

Фарба (яка?) син... .

Море (яке?) син... .

Додайте до прикметників закінчення. Чому вони різні?

2. Гра “Наш рід”.

Учитель включає магнітофонний запис зі словосполученнями іменника з прикметником. У відповідь сигналізує той ряд, який має відповідні картки: “чол.р.”, “жін.р.”, “сер.р.”.

3. Гра “З іменників - прикметники”.

На дошці записано 10 іменників.

Завдання: утворити і записати від кожного іменника прикметники чоловічого, жіночого і середнього роду.

Учитель через визначений час перевіряє виконання. За кожен правильно утворений прикметник зараховується по одному очку. За допущену помилку знімається два очка.

Матеріал для вчителя:

Дуб (дубовий, дубова, дубове); холод (холодний, холодна, холодне); сонце (сонячний, сонячна, сонячне); мороз (морозний, морозна, морозне); розум (розумний, розумна, розумне); вітер (вітряний, вітряна, вітряне); щастя (щасливий, щаслива, щасливе); дощ (дощовий, дощова, дощове); літо (літній, літня, літнє); сніг (сніговий, снігова, снігове).

4. Гра “Якого роду прикметники?”.

Учитель називає іменники з прикметниками. Учні картками показують, якого роду іменник і прикметник. На картках написано початкові букви назви роду (“Ч”, “Ж”, “С”).

Для гри можна використовувати такі словосполучення: синє небо, фарфорова ваза, осінній ранок, залізна труба, старий чоловік, ніжна пісня, кремезне дерево, сталеве серце, злі обличчя, квадратний стіл, свіжа зелень.

Виграє той, хто найменше помилятиметься.

Змінювання прикметників за числами.

Вивчати число прикметників, діти повинні усвідомити, що прикметники мають два числа однину і множину;

- прикметники завжди стоять у тому числі що й іменники, з якими прикметники пов’язані.

З терміну “число” учні в перше зустрічаються в першому класі, однак ще в другому класі вони вчаться практично змінювати прикметники разом з іменниками за зразком “один - багато”. Така підготовча робота створює ґрунт для розуміння того, що число прикметника це самостійно, й повністю залежна від іменника категорія. Розділити за принципом “один – багато” можна тільки предмети, а не ознаки, а ознака приписується одному предметові (прикметник в однині) або групи предметів (прикметник в множині). Діти приходять до

висновку, що однина (множина іменників зумовлена кількістю предметів, а однина) множина прикметників визначається не кількістю ознак а числом іменників, від якого прикметник залежить.

Вправи на змінювання прикметників за числами.

1. Гра “Визнач число”.

На магнітофонну стрічку записані словосполучення іменників з прикметниками в однині і множині. Включаються запис, у відповідь учні сигналізують картками з написами “однина” і “множина”.

2. Гра “Хто швидше перетворить однину в множину”.

На дошці написано 10 прикметників з іменниками в однині. Треба написати в множині лише прикметника та іменники чоловічого роду.

Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

Матеріал для вчителя:

Темна ніч, круглий місяць, велике вікно, зимовий ранок, запальне сіно, голосний дзвоник, класна кімната, рясний дощ.

3. На дошці – запис.

Ой смачні, ой смачні бублики у Тані:

Медяні, запашні, з молоком, ще й рум'яні.

Медяні, запашні Танечка поїла,

А для нас і для вас дірочки лишила.

На які питання відповідають виділені слова? Що вони означають? Як називаються слова, що означають ознаки предметів і відповідають на питання яке? Який? Яка?

Запишіть за зразком

Множина.

Смачні (бублики)

...

Однина

Смачний (бублик)

...

Відмінювання прикметників

Знайомлячись з відмінюванням прикметників, учні повинні усвідомити, що відмінок прикметника визначається за відмінком іменника.

Показати це можна на таблиці відмінкових закінчень прикметників чоловічого й середнього родів і відмінкових закінчень прикметників жіночого роду. Робота з таблицями дасть учням

змогу простежити за тим, як змінюються прикметники за відмінками і запитати відмінкові питання прикметника.

Учні помітять, що відмінкові закінчення іменника із зв'язаного з ним прикметника різні, визначити відмінок прикметника можна визначити за відмінком іменника, відмінкове закінчення прикметника збігається із закінченням питання, на яке він відповідає (який?-зелений, якого? - зеленого).

Виконання різних тренувальних вправ на визначення відмінків прикметників і правильне вживання їх відмінкових форм у словосполученні й реченні слід поєднувати із систематичною роботою над розвитком усного і писемного мовлення молодих школярів.

Вправи на змінювання прикметників за відмінками.

1. Гра “Відмінковий ланцюжок”.

Учитель називає прикметник у відмінку і викликає учня, який повинен сказати прикметник у родовому відмінку. Другий викликає учня називає прикметник у давальному відмінку .

Виграє той, хто матиме найменше помилок.

2. На дошці – запис текст.

Завдання дописати закінчення прикметників, визначити їх відмінок.

Веснян... повінь, затопила березов... гай. У чист..., прозорій воді, як у дзеркалі, відбиваються дерева. Золот... сонце освітлює білокор... берізки, і вони виглядають особливо гарними. Їх рожев... віти ніжно вималюються на фоні блакити... неба. Наповнене веснян... сонцем повітря огортає ніжн... пишною кожне дерево і надає всьому чарів... .

Отже, вся система робить з граматичним категоріями прикметника націлена на усвідомлення учнями особливостей цієї частини мови порівняно з іменником і на розвиток умінь користуватися прикметники в різних мовних ситуаціях.

Система вивчення дієслова

Дієслово – досить сказати граматична одиниця, тому вивчення цієї частини мови, її форми і правопису в початкових класах дається в елементарному вигляді і розподіляється за класами.

У 1 класі відбувається лише практичне ознайомлення з дієсловами. Учні називають слова, які відповідають на питання що робить? Або що роблять?, і визначають можливих виконавців пермічних дій.

У 2 класі діти дізнаються, що слова, які означають дії осіб і предметів, відповідають на запитання що робити? Що робить? Що роблять? що робив? Що будеш робити? Називається дієсловом.

Постановка цих питань фактично становить собою підготовчу роботу над часовим формами дієслова й формами однини (множини).

Під час вивчення теми “Дієслово” слід:

- сформулювати в учнів початкове уявлення про дієслово як частину мови?
- Розвинути вміння свідомо вживати дієслова в цінному і пасивному мовленні.
- Виробити навички правопису особових закінчень найбільш уживаних дієслів 1 і 2 дієвідмін.

Усі ці завдання розв’язуються одночасно.

Формування загального поняття про дієслово.

Формуючи в учнів загальне поняття про дієслово, учитель показує дітям, що:

- дієслово – це слова, що називають дію;
- дієслова відповідають на питання що робити? Що зробити? І т.д.

під час вивчення дієслова систематично проводиться робота над усвідомленням учнями смислового значення дієслів і їх точними вживання. З цією метою організовувати спостереження учнів за використанням у слові дієслів синонімів і дієслів – антонімів, а також за вживанням дієслів у переносному теперішньому значенні.

Вправи на формування загального поняття про дієслово.

1. Гра “Що робити?”.

Учитель називає слово, яке відповідає на питання хто? учні запитують його, а потім самостійно добирають і записують слова, які відповідають на питання що робити? І т.д..

Скільки слів запише учень, стільки дістає очок. Знімається два очка за кожен помилку.

2. **На дошці запис** дієслова: говорю, йду, розмовляю, стукаю, крокую, базікаю, мокну.

На які питання відповідають ці слова? Що вони означають?

Як називають слова, що відповідають на питання що робити? І означають дію? Які дієслова близькі за значенням? А яке дієслово зайве?

Згрупуй і запиши дієслова, близькі за значенням.

1. Гра “Напиши п’ять прикладів з двома дієсловами”.

Учитель пропонує написати п’ять прикладів в яких має бути два дієслова.

1. Краше не обіцяти, як слова не здержиш.
2. Книжка вчить як на світі жити.
3. Правда й з дна моря виринає, а неправда потопає.
4. Хто з правдою зріднився, той грому не боїться.

Вивчення числа і роду дієслів

У процесі застосування числа дієслів учні усвідомлюють, що:

- дієслово змінюється за числами;
- дієслова мають два числа – однину і множину.
- При зміні дієслова за частинами змінюється його закінчення, а лише змінюється той же самий.

- У реченні дієслово – присудок стоїть у тому ж числі, в якому й підмет – іменник (займенник).

Підготовча робота до сприйняття учнями поняття “число дієслів” починається ще в період навчання грамоти, коли діти в одному випадку ставлять питання що робити? А іншому що робить? Можна провести спостереження за кількістю виконавців дій.

Формуючи поняття роду дієслів, учень досягає розуміння учнями того, що:

- форми мають тільки дієслова минулого часу однини;
- рід дієслів залежить від роду пов’язаних з ними іменниками (займенниками).

Вправи на змінювання дієслів за числами і родами (в минулому часі).

1. На дошці запис

Липа цвіте. Трактор оре. Качка пливе. Хто що робить? Що що робить? Назвіть іменники. Назвіть дієслова. Що означають дієслова. Запишіть за зразками.

Однина

Липа цвіте.

Множина

липи цвітуть.

2. На дошці вірш.

Гроза прийшла... зітхнули трави,

Квітки головки підняли,

І сонце, тепле і ласкаве,

Спинило погляд на землі,

Літає радість, щастя світить,

Дзвенять пташки в садах рясних.

Сміються знову трави, квіти...

А сльози ще тремтять на них.

Який стан природи описує поет? Доберіть заголовок. Назвіть дієслова. На які питання вони відповідають?

Випишіть дієслова у дві колонки: у першу – вжиті в однині, у другу – в множині.

Змінювання дієслів за часами.

Опрацьовуючи часові форми дієслова, учні застосовують, що:

- дієслова змінюються за часами;
- дієслова мають три часи, теперішній, минулий, майбутній;
- дієслова теперішнього часу називають дію, яка відбувається тоді, коли про неї говорять;
- дієслова минулого часу називають дію, яка відбувалася раніше, ніж про неї говорять;
- дієслова майбутнього часу називають дію, яка відбувається після того як про неї сказали.

Підготовча робота до вивчення часів дієслова починається ще в 2 класі, коли діти вагаються ставити до слів ряд питань, серед яких: що робить? Що роблять? Що зробив? Що буде робити?

Свідоме застосування учнями часових форм готує ґрунт для наступного вивчення особових закінчень дієслів.

Вправи на розрізнювання часових форм дієслів.

1. На дошці – запис.

Би...щить –

В...чоріє –

Л...жить –

С...ніє –

Вставте пропущені букви. До якої частини мови належить подання слова. Визначити час дієслів. Поставте їх у минулому і майбутньому часі.

2. Гра “Наш не наш час”.

Учні поділяються на три групи: теперішній, минулий, майбутній час. Учитель проказує речення чи ними їх на дошці. Кили у реченні, наприклад, є дієслова минулого часу, то учні з групи минулого часу піднімають руки, а решта учнів каже: “Не наш час”. Коли у речення є дієслова двох часів, то руки піднімають обидві групи. Виграє та група, учні якої наймення матимуть помилки.

Формування поняття про дієвідмінювання.

Змінювання дієслів за особами.

Внаслідок ознайомлення з особливими дієвідмінювання учні повинні знати, що:

- дієслова теперішнього і минулого часу змінюються за особами і числами;
- дієслова мають 1-му, 2-гу, 3-тю особу однини і множини;
- існують два типи дієвідмін – I-II
- до I дієвідміни належать дієслова, які в III особі множини мають закінчення – уть (ють), що і визначає написання букв е, є в особових закінченнях;
- до II дієвідміни належать дієслова, які в III особі множини мають закінчення ать (ять), що й визначає написання букв, и, і в особових закінченнях.

Після того як учні оволоділи навичками визначення особи дієслова за закінченням, їх слід підвести до розуміння закономірності, яка лежить в основі поділу дієслів на дієвідміни. Для цього вчитель використовує таблицю змінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу за особами звертає увагу школярів на особові закінчення і повідомляє що дієслова поділяються в залежності від особових закінчень на дві дієвідміни.

Вивчення неозначеної форми дієслова передбачає усвідомлення учнями того що ця форма не має часу, числа, особи і роду.

Вправи на визначення особи та дієвідміни дієслова.

1. Гра “Яка дієвідміна”

Вчитель називає дієслова, учні на пальцях показують до якої відміни належать ці слова.

Виграє той, хто найменше помилиться.

2. Гра “Яка особа”

Вчитель проказує речення в яких є дієслова. Учні, почувши дієслова на пальцях чи цифрами, написаними на картках, показують якої вони особи. Виграє той, хто жодного разу не помилиться. Для гри можна використовувати такі речення.

1. Спіють груші по садах, відлітатъ зібрався птах.
2. . Бачить – не бачить, чути – не чує, мовчки говорить, добре мудрує.
3. Ми дружимо з книжкою.
4. Гарно ти співаєш!
5. Вранці взимку пташка тремтіла, а до неї друга ж прилетіла. 6.
6. Не співаю я бо поточків і земної травиці я ожидаю.

7. Гра “Хто швидше”

Учитель пише на дошці дієслова в неозначеній формі. Учні повинні списати їх, визначити дієвідміну кожного дієслова і дібрати до кожного антонім. Виграє той, хто першим виконає правильно завдання.

Слова для гри: шити (пороти), падати (вставати), заборонити (дозволити), знайти (загубити), любити (ненавидіти).

Вивчення теми “Дієслова” дає великі можливості для одночасної роботи над розвитком усного і писемного мовлення учнів.

Вивчення займенника

Займенник є найбільш абстрагованою частиною мови. У свідомості дітей поняття про нього сформуватися не може. Через це в початкових школах вивчаються лише особові займенники.

Формування граматичного поняття про займенник починається в 4 і продовжується в старших класах.

Програмою 1-4 класів передбачено ознайомлення дітей з загальними поняттями про займенник, із значенням особових займенників, їх синтаксичною роллю. Поряд з цим програма орієнтує вчителя на вироблення в дітей умінь оперувати займенниками при складанні словосполучень і речень, а також на удосконалення текстів введенням займенників на місці лексичних повторів.

Вивчаючи займенник, учні мають засвоїти, що:

- займенник, як і іменник та прикметник, є частиною мови;
- займенники не називають того, про кого або про що йде мова, а тільки вказують на них;
- визначити за займенником назву певної особи чи предмета не можна, якщо раніше вона не була відома;
- займенники змінюються за відмінками і числами, а займенники 3-ої особи ще й за родами;
- займенники дають можливість усунути одноманітність тексту, викликану повторенням одних і тих самих повнозначних слів.

Починається формування поняття про займенник із ознайомлення учнів з однією з основних лексичних ознак цієї частини мови: вказує на предмет, не називаючи його.

Розширюючи уявлення школярів про особові займенники, учитель організовує спостереження за вживанням їх у різних текстах.

Вводяться терміни “перша, друга, третя особи”. Аналізуючи приклади, діти встановлюють, що займенники я, ти, він, вона, воно, співвідносяться з однією іменників, а займенники ми, ви, вони, співвідносяться з множиною іменників; займенники він співвідносяться з іменниками чоловічого роду, вона – жіночого, воно – середнього, інші особові займенники форми роду не мають.

Опрацьовуючи загальні відомості про займенник, треба обов’язково звернути увагу учнів на використання їх для урізноманітнення мови. З цією метою корисно запропонувати в поданому тексті замінити повторювані іменники відповідними займенниками.

Наступна робота по формуванню граматичного поняття “займенник” спрямовується на ознайомлення учнів із зміною особових займенників за відмінками, тобто відмінюваними.

Внаслідок вивчення відмінювання особових займенників учні повинні знати, що:

- займенники змінюються за відмінками;
- зміна займенників за відмінками служить для зв’язку їх з іншими словами;
- називний і давальні відмінки ніколи не вживаються без прийменників;
- решта відмінків можуть вживатися як з прийменниками, так і без них.

Засвоюючи відмінювання займенників за відмінками, учні повинні навчитися співвідносити форми непрямих відмінків займенників з формами називного. Школярі мають усвідомити, що форми мене, мені, мною чи тебе, тобі, тобою – це ті самі займенники я, ти, але змінені за відмінками.

Подаючи формування навичок відмінювання особових займенників 3-ї особи.

Ніяких пояснень того, чому у формах родового, знахідного, орудного і місцевого відмінків з'являється *н*, учням давати не слід. Потрібно, щоб вони запам'ятали, що *н* з'являється у займеннику тоді, коли він вживається з прийменником (у нього, але його),. В орудному відмінку наявність *н* є постійною ознакою.

У процесі подальшого опрацювання відмінювання займенників учням пропонується засвоїти порядок визначення відмінка займенника: 1) знаходжу в реченні слово, з яким зв'язаний займенник; 2) від цього слова до займенника ставимо питання; 3) за питанням визначаємо відмінок займенника.

Вправи на вивчення теми “Займенник”

1. Гра “Спіймай займенник”.

Учитель проказує речення. Учні, почувши займенник, плескають у долоні.

Виграє той, найменше помилятиметься.

Для гри можна використати такі речення:

1. Приколю свою картинку над столом у мами я.
2. Ми для тебе із татом подарунок шукаємо весь день.
3. Ти ж бо гідна дарунку такого, що лиш в казці бува золотим.
4. Ми сміливі, ми правдиві.
5. Пішов йому десятий рік, він працювати добре звик.
6. Якщо в мене є цукерка, півцукерки я другу дам.

2. Гра “Угадай займенник”.

На дошці написано речення з пропущеними в них займенниками. Учні описують ці речення, вставляючи займенник.

Виграє той, хто першим виконає завдання.

Для гри можна використати такі речення:

1. ... люблю свою Україну.
2. ... любить читати книжки.
3. ... завжди говоримо правду.
4. ... змагаються за честь своєї школи.

3. Гра “Хто найшвидше напише три займенники з двома е” ?

Учитель пропонує написати три займенники, щоб у кожного з них було по два *е*, наприклад: мене, тебе, себе.

Виграє той, Хто першим правильно виконує завдання.

4. Гра “Хто найшвидше напише три займенники з ьо, йо”?

Учитель пропонує написати три займенники, щоб у кожному з них були ьо чи йо, наприклад: ньому, його, йому.

Виграє той, хто найшвидше правильно виконає завдання.

5. Гра “Що це за займенник”?

1. Назвіть займенник I особи однини, який вказує на особу, яка сама про себе говорить.
2. Назвіть займенник III особи однини чоловічого роду, який вказує на особу або предмет, про яких розповідають.
3. Назвіть займенник II особи множини, який вказує на осіб, до яких ми звертаємося.
4. Назвіть займенник, який вказує на особу, до якої ми звертаємося.
5. Назвіть займенники які вказують на осіб чи предмети, про яких розповідають.

6. На дошці записано вірш.

Вивчим цю частину мови,

Вивчимо обов’язково,

Бо вона потрібна дуже

I мені, й тобі, мій друже.

Я до тебе усміхнусь

I з тобою подружусь,

Усміхнися ти в відповідь –

Ми з тобою цілий світ.

Всі сміються навкруги –

Він, вона, воно, вони,

бо усмішка в всіх одна,

Вжити в дружбі помага.

Завдання: з вірша виписати займенники у три колонки: у першу займенники I особи, у другу – II особи і в третю III особи.

Вивчення прислівника

Методичні матеріали знайомляться з прислівником як з частиною мови тільки в 4 класі. Вони дістають перше уявлення про специфічні особливості цієї частини мови, вчать розпізнавати прислівники в тексті, знайомляться з прислівниками, близькими і протилежними за значенням, практично засвоюють правопис найчастіше вживаних прислівників.

Завдання вчителя під час формування поняття “прислівник” полягає в тому, щоб:

- щоб досягти практичного усвідомлення прислівника як лексико-граматичної групи слів;
- навчити розпізнавати прислівники серед відомих дітям частин мови;

- формувати вміння вживати цю групу слів у практиці усному і писемного мовлення;
- домогтися, щоб учні практично оволоділи навичками правопису найпоширеніших груп прислівників, передбачених програмою.

Формування граматичного поняття “прислівник” починається з виявленням в цій частині мови трьох ознак: питання, на які відповідає прислівник, його незмінність і зв’язок з дієсловами.

Учні роблять висновок, що є мова, які показують ознаку дій і є незмінними. Учитель вводить перший на позначення слів такого типу прислівника.

У ході методичної роботи розширюється уявлення дітей про прислівник. В наслідок виділення прислівників у тексті чи окремих реченнях учні усвідомлюють, що прислівники відповідають ще й на запитання де? куди? коли?, починаються дієслова, у реченні є другорядними іменами.

План – схема до вивчення теми “ Прислівник”

При вивченні теми « Прислівник » доцільно використати вірш

Л. Лужецької

Ознаку дій називає,
 А також місце, час, причину,
 Цієї дії визначає,
 І кожен цю частину знає
 Бо це прислівник – всім відомий
 Незмінна ця часина мови
 На запитання як? коли?
 Готова всім відповісти.
 Сміється сонце як – ласкаво,

Мандрує небом величаво,
А небо голубіє дивно,
Пливуть хмарини тихо, мрійно.
Дзвенить кохана мова чисто,
А кожне слово – урочисто,
Земля стрічає нас святково,
Сміються зорі загадково.
Сади цвітуть коли? – весною,
У літку трав моря шовкові,
А восени врожай збирають,
Узимку снігу всі чекають.
Прислівників багато в мові,
Всі яскраві, всі чудові!
Щоб здобути знань основи,
Вивчім цю частину мови!

Вправи на вивчення теми “Прислівник”

Закріплення одержаних відомостей про прислівник відбувається під час виконання учнями різних тренувальних вправ, таких як:

- виписування з тексту дієслів з прислівниками (на які запитання відповідають виписані прислівники?);
- утворення від іменників однокореневих прикметників, а потім прислівників (усно складіть з ними речення чи словосполучення);
- замініть однокореневими прислівниками слова, подані в дужках (веселий, радісний) і под.

1. Гра “Спіймай прислівник”.

Учитель проказує речення. Учні, почувши прислівник, Плескають у долоні.

Виграє той, найменше помилятиметься.

Для гри можна використати такі речення:

1. Сьогодні чудова погода. 2. Тихо, тихо Дунай воду несе. 3. Вдома вчи уроки пильно, ранком вчасно йди до школи, точним будь і акуратним, не затримуйся ніколи. 4. Був коваль. І удень і вночі він кував дивовижні ключі.

2. Гра “Хто швидше”?

Учитель пропонує написати п'ять прислівників, що відповідають на питання як? і п'ять прислівників, що відповідають на питання коли?

Наприклад: бадьоро, весело, сумно, смішно, уважно; восени, влітку, взимку, навесні, вранці.

Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

3. Гра “Допиши прислівник, протилежний за значенням.”

Учитель пише на дошці десять прислівників. Учні списують їх і до кожного дописують протилежні за значенням (антоніми), наприклад: назад-вперед, вночі-вдень, тихо-голосно, мало-багато, сьогодні-завтра.

Виграє той, хто правильно і швидко виконає завдання.

4. Гра “Лото прислівник”.

Учні одержують картки, на кожній з яких написано три речення з пропущеним прислівником. ці прислівники написані на окремих картках, які тримає вчитель і запитує з ним речення.

На картках можуть бути такі речення:

1. Посідали діти на траві (навколо) вогнища. (Зненацька) прилетів вологий вітер. Пострибав горобець (навпростець).
2. (Невдовзі) в стелі підземелля одчинився люк. (Нишком) вибрався він з-під листя. (Багато) шкідливих комах винищують шпаки.
3. Пив тигр (повільно), певний у своїй силі й могутності. Назбирали ми їх (чимало). Я (швиденько) опустився снопові на спину.

5. Загадки-жарти.

1. Який прислівник однаково читається зліва направо і справа наліво? (зараз)
2. В яких прислівниках є три-чотири приголосних і один голосний? (Вдень, вверх, вниз).
3. Які прислівники запитують про себе? (Щотижня, щогодини, щороку, щоденно).
4. Який прислівник вживається з серцем? (натщесерця).

Виконання різноманітних лексичних вправ сприяє не тільки розвиткові мовлення дітей, а й закріпленню в них навичок у розпізнаванні і правильному написанні прислівників.

Вивчення числівника

Молодші школярі знайомляться з числівником як частиною мови тільки в 4 класі. Вони дістають перше уявлення про специфічні особливості цієї частини мови, вчать розпізнавати числівники в тексті, практично засвоюють правопис найчастіше вживаних числівників.

Вивчаючи числівник, учні мають засвоїти, що:

- числівник є частиною мови;
- числівники означають кількість предметів або їх порядок при лічбі;
- числівники відповідають на питання скільки? який? котрий?

- Числівники бувають кількісні і порядкові (кількісні означають кількість предметів і відповідають на питання скільки? (п'ять), а порядкові означають порядок предметів при лічбі і відповідають на питання який? котрий? (п'ятий))
- Числівники змінюються за відмінками, а порядкові ще й за числами і родами;
- Числівники роблять мовлення більш точним і емоційним

При вивченні теми “Числівник” доцільно буде використати вірш Л. Лужецької.

Число числівник назове,
 У світ лічби нас поведе,
 Ми навчимося рахувати,
 Додавати, віднімати.
 Одна на світі Батьківщина,
 І матір теж одна-єдина,
 Над нами сонечко одне,
 Проміння шле нам золоте.
 Земля одна, планет багато,
 На небі – тисячі зірок.
 Шість буднів тижня, одне свято,
 І безліч у полях квіток.
 Число числівник називає,
 І всяк школяр це добре знає.
 Один, два, три, чотири, п'ять -
 Учимося, друзі, рахувати.

Вправи на вивчення теми “Числівник”.

1. Із загадок скоромовок виписати числівники.

а) У світ одна

Всім потрібна вона (Батьківщина)

б) У Марини два коти –

Повна хата муркоти.

в) Десять жвавих горобців

Приземлились на посів.

г) Один лиє, другий п'є, третій росте. (Дощ, земля, трава)

г) Перший я приніс весні,

Розбудив усе від сну.

Заспіваю під вікном,

Люди звать мене ... (шпаком).

д) Брат промовив до сестрички:

- Он стрибає три синички,
- А як зловиш ти одну –
- Скільки лишиться їх, ну!

(Скільки діти?)

Посміхнулася Людмила:

- Тільки та, що я зловила

2. Замініть подані слова числівниками і запишіть їх:

півроку

чверть години

полудень

дюжина

3. На дошці записані математичні вирази:

$$50+45=95 \quad 80+20=100$$

$$60-18=42 \quad 70-10=60$$

Завдання: записати дані математичні вирази, використовуючи прийменники від, до.

4. Від поданих кількісних числівників порядкові за зразком:

Дев'ять – дев'ятий

Один –

три –

сорок –

сто –

вісім –

чотирнадцять –

двадцять –

тридцять один –

5. Поєднайте числівники з іменниками. Запишіть утворені словосполучення.

П'ять, окунь, один, книга, двадцять, курча, два, олівець, три, вікно, одинадцять, футболіст.

Вивчення прийменника

Як самостійна частина мови прийменник вивчається в **2 класі**. Однак ще в букварний період навчання грамоти діти практично знайомляться з цією частиною мови під час читання вміщених у букварі текстів і запису речень. Отже, ще в цей час у вчителя з'являється нагода пояснити дітям роздільне написання прийменників ("маленьких слів") з іншими словами.

У 3 і 4 класах учні знову повертаються до вивчення прийменників з метою зіставлення їх із префіксами, на основі чого закріплюються навички роздільного написання

прийменників і злитого - префіксів. Крім того, вивчаючи відмінювання іменників, діти дізнаються, з якими прийменниками вживаються окремі відмінки.

Головне завдання вчителя під час опрацювання прийменника полягає у:

- формуванні вміння виділяти прийменники з мовного потоку;
- показі ролі прийменників у реченні;
- формування навичок роздільного написання прийменників із наступними словами.

Уміння виділити прийменники з мовного потоку учитель прищеплює ще в період навчання грамоти, коли учні ділять речення на слова або читають речення, до складу яких входять прийменники.

На цьому етапі ознайомлення дітей з прийменниками учитель ще не показує їх ролі у реченні. **У 2 класі** цьому завданню підпорядковуються вся робота над засвоєнням прийменника. Тут слід підвести дітей до усвідомлення того, що:

- слова у, до, на, над та інші називаються прийменниками;
- прийменники служать для зв'язку слів у реченні.

Крім того, удосконалюються вміння учнів писати прийменники окремо від інших слів. *Термін “прийменник” учитель вводить після того, як діти усвідомлять функцію цієї частини мови.*

У 3 класі робота над вивченнями прийменника спрямовується на розвиток в учнів вміння розрізняти прийменники і префікси.

Учні повинні свідчити, що:

- прийменники служать для зв'язку слів у реченні, а префікси служать для зв'язку слів у реченні, а префікси – для утворення слів;
- прийменники пишуться окремо із словами, а разом (вони є частиною слова);
- між прийменником і наступним словом можна постановити допоміжне слово, а між префіксом і корнем – ні.
- Отже, вивчення прийменників у початкових класах передбачає не тільки формування правописних умінь, а й усвідомлення учителя ролі прийменників при складанні словосполучень і речень.

Вправи на вивчення теми “Прийменник”.

I. Гра “Спіймай прийменник”.

Учитель показує речення з прийменниками. Учні сплеском у долоні ловить прийменники. Для гри можна використати такі речення:

1. У лісі під ялинкою жив заєць із зайчихою.
2. В повітря піднявся літак.

3. А я у гай ходила по квітку ось таку.
4. Стоять під білими снігами сосни.
5. Засиніли проліски у ліску.

II. Гра “Встав прийменник”.

Усі одержують картки, на яких написано слова, а також набір прийменників. До кожного слова, треба добрати та поставити відповідні прийменники.

Слова на картках і прийменники до них можуть бути такі:

(на) полі, на (дереві), у (лісі), у (виямках), під (хатою), під (ліжком).

III. Прочитайте речення (на дошці).

У лісі стояла тиша. Над лісом нависла важка хмара.

- Скільки речень ви прочитали? (Два).
- З чого складається речення? (Зі слів).
- Скільки слів у слова за порядком. Яке з цих слів найкоротше? (Слово у).
- Так, у – це окреме, хоч і маленьке слово. Назвіть “маленьке” слово у другому реченні (Над).

Практичне ознайомлення з роллю прийменників у мовленні.

1) Спостереження за мовним матеріалом. Використання вправ підручника (колективно, усно; письмово, з попереднім коментуванням).

2) Яку роль виконують слова на, в, до, по, у в реченнях?

3) Робота з підручником. Опрацювати теоретичного матеріалу.

4) Самостійна робота. Вправа з підручника.

5) робота над вимовою і написанням прийменника з наступним словом.

- Як пишуться прийменники з іншими словами? (Окремо).
- Чому? (Прийменник – це слово, а слова в реченні пишуться окремо одне від одного).

Спишіть речення, записані на дошці.

Замість крапок вставте потрібні за змістом прийменники.

Тихо взимку ... галявині. Лише зрідка пролетить ... галявиною зграйка синиць.

Інколи дятел постукує ... дереву.

- Які прийменники ви додали, щоб утворити речення?
- Як написали їх словами, перед якими вони стоять?
- Вимовте сполучення прийменників зі словами, перед якими вони стоять? Що ви помітили?
- Зробіть висновок про те, як пишуться прийменники з іншими словами і як вимовляються з ними.

– Наведіть свої приклади речень в яких були б прийменники. Поясніть, як треба вимовити і писати їх з іншими словами.

III. Ось молодші школярі і ознайомились з такими частинами мови: іменник, прикметник, дієслово, займенник, прислівник, числівник і прикметник.

На мою думку, найважливішим у початкових класах є те, щоб учні здобули практичні знання, усвідомили функціональну роль кожної частини мови та їх найважливіших граматичних категорій у мовленні. На вивчення частин мови вчитель повинен звертати особливу увагу. Адже в ході опрацювання цих тем в учнів закріплюються та вдосконалюються вміння граматично правильно будувати словосполучення і речення, вводити їх у зв'язні висловлювання, продовжують формуватися орфоепічні уміння і навички.

Надзвичайно важливим є підбір цікавих вправ, мовних ігор, загадок, ребусів на уроки вивчення частин мови. Вчитель повинен завжди пам'ятати про це. Адже цікаві вправи та ігри з словами полегшують розуміння нового матеріалу, його закріплення, сприяють розвитку в дітей вміння аналізувати синтезувати, класифікувати, порівнювати, робити нові висновки, вони активізують, поширюють словниковий запас в дітей, прищеплюють інтерес і любов до мови.